

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота -
магістерський дослідницький проект**

053 «Психологія»

на тему:

**ВПЛИВ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ
ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконав: здобувач 2 курсу групи 3

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

спеціальність 053 «Психологія»

Мацілецька Д.І.

Керівник: к. психол. н., доц. Самара О.Є.

Рецензент: док. мед. н., проф. Ульянов В.О.

Одеса -2024

АНОТАЦІЯ

Мацілецька Д.І. Вплив Вальдорфської системи освіти на формування психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Кваліфікаційна робота – магістерський дослідницький проект.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня магістр галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальність 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024 р.

В процесі роботи було розроблено програму емпіричного дослідження молодших школярів, яка складалась з підготовчого, діагностичного та аналітичного етапів. Вибірку склали 20 респондентів 1 класу вальдорфської системи виховання та 20 респондентів 1 класу загальноосвітньої школи. Проводилось емпіричне дослідження, в якому досліджувався рівень тривожності, самооцінки та адаптація готовності здобувачів освіти до навчання. Було виявлено сприятливість впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я особистості молодших школярів.

За результатами дослідження порівнюючи результати 3 методик з 2 вибірками можна сказати, що показники сприятливі для нормальної адаптації, але у загальноосвітній школі прослідковується вищий рівень тривожності та кризових станів, що є менш сприятливим для протікання адаптації. Це характеризується тим, що у загальноосвітній школі відбувається значний перехід між дошкільним періодом і шкільним, ніж у вальдорфській системі тому, що впливає віра та підтримка від дорослих, шкільні умови та формування самооцінки особистості учнів. Таким чином підтверджується сприятливий вплив на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

У роботі представлено теоретичний огляд безпосередньо самої вальдорфської системи освіти та дослідження вчених, які доказали що відсоток психічних захворювань у учнів вальдорфських шкіл значно нижчий, ніж в учнів традиційної школи, а також проведення окремих досліджень щодо соціальної адаптованості, фізичного здоров'я, пізнавальної сфери, визначення

креативного мислення, самосвідомості дають здоров'язберігаючий характер і якісний вплив на психіку дитини.

Ключові слова: вальдорфська педагогіка, психічне здоров'я, особистість учня молодших класів.

ANNOTATION

Matsiletska D.I. Influence of the Waldorf system of education on the formation of mental health of primary school children.

Qualification work - master's research project.

Qualification work for obtaining the educational level of master's degree in the field of knowledge: 05 "Social and Behavioral Sciences", specialty 053 "Psychology". National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2024.

In the course of the work, a program of empirical research of primary schoolchildren was developed, which consisted of preparatory, diagnostic and analytical stages. The sample consisted of 20 respondents from the 1st grade of the Waldorf system of education and 20 respondents from the 1st grade of a general education school. An empirical study was conducted to investigate the level of anxiety, self-esteem, and adaptation of students' readiness to learn. The favorable influence of the Waldorf system on the mental health of junior schoolchildren was revealed.

According to the results of the study, comparing the results of 3 methods with 2 samples, we can say that the indicators are favorable for normal adaptation, but in a secondary school there is a higher level of anxiety and crisis states, which is less favorable for the course of adaptation. This is characterized by the fact that in a general education school there is a significant transition between the preschool period and the school period than in the Waldorf system because of the influence of faith and support from adults, school conditions and the formation of self-esteem of students. Thus, a favorable impact on the mental health of primary school children is confirmed.

The paper presents a theoretical overview of the Waldorf education system itself and the research of scientists who have proved that the percentage of mental illnesses in students of Waldorf schools is significantly lower than in students of traditional schools, as well as separate studies on social adaptability, physical health, cognitive sphere, the definition of creative thinking, self-awareness have a health-preserving character and a qualitative impact on the child's psyche.

Key words: Waldorf pedagogy, mental health, personality of a primary school student.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВАЛЬДОРФСЬОЇ СИСТЕМИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	13
1.1. Програма емпіричного дослідження впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку	13
1.2. Методи і методики психологічних досліджень впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку.....	14
1.3 Характеристика вибірки дослідження впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИКО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВАЛЬДОРФСЬОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	20
2.1. Особливості психічної готовності дитини до навчання в аналізі вальдорфської системи освіти	20
2.2. Порівняльна характеристика кореляційного аналізу вальдорфської системи освіти і традиційної системи освіти.....	25
2.3. Рекомендації для батьків щодо виховання дітей виходячи з вальдорфської системи освіти	32
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми: На сьогоднішній день сучасне батьківство та виховний процес дитини набуває більш свідомого значення. Воно направлене на лояльне, гуманне ставлення до дитини. Кожні батьки прагнуть виховати та вивчити психологічно здорову, розвивнену особистість, яка у подальшому зможе успішно збудувати своє життя. Крім класичної системи освіти набувають популярності альтернативні методи освіти і один з них це система вальдорфської освіти. Поряд із застосуванням в сучасній освіті окремих здоров'яформуючих та здоров'язберігаючих методів, ефективним буде звернення до цілісної педагогічної системи здоров'язбереження учнів, перевіреної часом, міжнародним і вітчизняним досвідом. Однією з таких альтернативних систем є вальдорфська педагогіка, яка вже понад 100 років активно поширюється по всьому світу, та вже більше десяти років успішно розвивається в Україні.

Теоретичні та практичні основи вальдорфської педагогіки були розроблені австрійським філософом та педагогом Рудольфом Штайнером, перша вальдорфська школа була заснована ним у 1919 році для дітей в м. Штутгарті, Німеччина [43]. В основу концепції він заклав ідею поступального та цілісного розвитку дитини. Одним з важливих здоров'язберігаючих пунктів є всеоб'ємлююче гармонійне виховання в відповідності зі законами природи. У ідеї вальдорфської педагогіки зазначається, що людина повинна розвиватись різнобічно з урахуванням закономірностей людської природи і психологічним особливостями вікових норм розвитку. Така система освіти у своїй роботі завжди звертає увагу на знання вікової психології. Згідно з його підходом дитинство умовно поділяється на три семирічні стадії, кожна з яких потребує особливого розуміння педагогом:

1. стадія (0-7 років) — розвиток дитини через співпереживання, імітацію навколишнього світу. На цьому віковому етапі важливими є ігри, які розвивають уяву, а завдання вихователя —

надати малюкам відчуття того, що світ — хороший.

2. стадія (7-14 років) — дитина навчається через оповідь та заняття мистецтвом, які розвивають сферу почуттів. Тут завдання вчителя — донести до учнів, що світ — прекрасний.
3. стадія (14-21 рік) — діти пізнають світ переважно через власні судження та критичне мислення. У старших класах вальдорфської школи учні мають відчуття, що світ — правдивий [43].

Таким чином, метою вальдорфських навчальних закладів є не накопичення знань дитиною, а виховання психологічно цілісної особистості, орієнтованої на навколишній світ, зацікавленої до нового досвіду, здатної усвідомлювати вибір і брати на себе відповідальність за нього. Також важливо актуальним є особистість вчителя та його підхід і залученість у виховний процес. Важливим аспектом у вальдорфській системі є виховна фігура вчителя, його ініціативність, відповідальності, зацікавленість та гуманне ставлення до кожної дитини. Знання психології та педагогіки та навички виховання дають педагогу на протязі 6-8 років повністю вивчити дитину та знайти лояльний підхід до дитини. Завдяки такому підходу вчителя дає змогу створювати свої відносини з дітьми різного темпераменту і спілкуватись з холериком як холерик, з меланхоліком як меланхолік при цьому демонструє найкращим проявом їх темпераменту і одночасно шляхи подолання негативних рис особистості. Це сприяє вирівнюванню, згладжуванню сплесків темпераменту, відновленню гармонії між внутрішнім і зовнішнім світом дитини. Якщо виховувати дитину враховуючи його індивідуальні інтереси- він уважає свого вчителя таким чином виробляється авторитет. Тому найкращою цінністю по Р. Штайнеру являється педагогічний ентузіазм і робота вчителя ґрунтується на чотирьох принципах: вчитель-людина ініціатив; вчитель-людина зацікавлена усім світовим та людською буденністю; вчитель в душі ніколи не іде на компроміс з неправдою; вчитель не повинен закисати від нудьги [38].

Якщо розглядати дослідження щодо вальдорфської системи результати

наукових досліджень. За даними О.М. Іонової, досягнення вальдорфської педагогіки підтверджені міжнародними незалежними порівняльними педагогічними дослідженнями, а також дослідженнями, проведеними у різних країнах світу, в яких вальдорфські освітні установи існують кілька десяти років. Так, ще в 90-х роках ХХ ст. університетами Фінляндії доведено, що відсотки порушень фізичного здоров'я та психічних захворювань у вальдорфських школах значно нижчі, ніж у звичайних, причому у вальдорфських школах показники знижуються, а у традиційних – постійно збільшуються [8].

Проведені у 2006 р. масштабні дослідження здоров'я учнів засвідчили, що учні вальдорфських шкіл п'яти західноєвропейських країн (Австрія, Голландія, Німеччина, Швейцарія, Швеція) мають значно кращі показники здоров'я, ніж учні традиційних шкіл [8].

За даними О. М. Лукашенко, результати обстежень декількох тисяч учнів європейських вальдорфських і традиційних шкіл показують, що відсоток психічних захворювань у учнів вальдорфських шкіл значно нижчий, ніж в учнів традиційної школи [20]. Не такі масштабні та поки що несистемні, поодинокі дослідження українських вчених також підтверджують ефективність (О.М. Іонова [15], Л.В. Литвин [19]) та здоров'язберігаючий характер (С.В. Гозак [13], О. М. Лукашенко [20]) вальдорфської педагогіки, локально запровадженої в українському освітньому просторі. Також, в дослідженні С.В. Гозак розглядав здоров'язберігаючу дисципліну вальдорфської системи - дисципліна "евритмія" яка позитивно впливає на функціональний стан і працездатність учнів (при різних співвідношеннях видів навчальної діяльності); встановлено виражений позитивний адаптогенний вплив на організм молодших школярів. Отже, проведені С.В. Гозак дослідження довели «позитивний адаптогенний вплив вальдорфської педагогічної технології навчання на організм учнів початкових класів, закономірну позитивну динаміку у них протягом трьох років навчання показників фізичного розвитку, функціонального стану організму, розумової

працездатності, рівня соматичного здоров'я» [8].

Аналіз наукових досліджень у сфері вивчення впливу вальдорфської системи на психологію особистості учнів вивчали такі вчені, як:

(Штайнер Р. [38], Іонова О.М [15], Литвин Л.В [19], Гозак С.В [13], Лукашенко О.М. [20], Даценко Н.П.[12], Боделан О.[4],[5], Мальцева Н.[21], Бородулькіна Т.О. [7-11], Богданова Н. Г. [3], Передерій О. [29], Жаболенко А. А. [14], Носова Г. Д. [27], Хундхаммер Т., Боковець О. [36,37], Абашкіна Н.В. [1], Рудницька Н.Ю. [32], Машкіна Л. А. [23]).

Зазначимо, що в Україні вже проведені окремі емпіричні дослідження окремих характеристик вальдорфських учнів та вихованців (соціальна адаптованість, фізичне здоров'я, пізнавальна сфера, здібності, визначення креативного мислення, самосвідомість, екологічна свідомість, тощо), проте особливості психічного здоров'я дітей, що навчаються та виховуються на засадах вальдорфської педагогіки, досліджено не достатньо та потребують комплексного вивчення. Тому однією з актуальних наукових задач вважаємо експериментальну перевірку ефективності впливу навчально-виховного процесу, побудованого на засадах вальдорфської педагогіки, саме на стан психічного здоров'я дітей [8].

Розбіжність між вальдорфською та звичайною школами полягають в організації навчального процесу і розподілу матеріалу. Порівняно з більшістю шкіл деякі предмети вивчаються в інший час та в інших класах, є розбіжність в акцентах, матеріал подається таким чином ,що діти спочатку знайомляться з феноменом ,потім це знайомство забарвлюються почуттями і стає досвідом, а вже з досвіду виходить поняття. Такий метод збалансованого розподілу матеріалу, призначеного для виховання не тільки інтелекту, але й почуттів, волі і всіх властивостей психіки. Орієнтація іде на дитину, на лояльному ставленні до дитини та приділяється увага на психологічні особливості особистості. Такий підхід дає можливість гармонійно, безпечно та цілісно розвиватись маленькій особистості. Якщо приділяти увагу тільки

інтелектуальних здібностей дитини, не зважаючи на потребу відповідного емоційного розвитку і цілеспрямованого зміцнення її волі, ми навряд чи зможемо виховати особистостей, котрі самі зможуть ставити перед собою мету й спрямовувати свою діяльність на її досягненні. Також хочеться зазначити, що у вальдорфській системі іноземна мова викладається таким чином, щоб у подальшому можна було б володіти вільно мовою, завдяки повному включенню у процес вивчення мови на уроці (постійне слухання пісень іноземною мовою та комунікація між собою виключно іноземною мовою). Отже, завдяки цілісному вихованню на всіх рівнях особистісного зростання (психічного, тілесного і духовного) відбувається на протязі всього навчання, що дає здоров'язберігаючий характер[12].

Мета дослідження: теоретично та емпірично дослідити вплив вальдорфської системи освіти на психологічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до мети дослідження визначити наступні **завдання:**

1) провести теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження, розглянути вальдорфську систему виховання та завдяки спостереженню визначити вплив сприятливості на психіку дитини;

2.) скласти програму емпіричного дослідження, вибрати психодіагностичний інструментарій для аналізу тривожного стану дітей та адаптивності у колективі;

3) визначити вплив вальдорфської системи на психічне здоров'я особистості дитини.

4) розробити рекомендації батькам щодо цілісного, здоров'язберігаючого виховання дітей по системі вальдорфської освіти.

Об'єкт дослідження: вплив вальдорфської системи на психіку дитини.

Предмет дослідження: рівень тривожності молодшого школяра в контексті психічного здоров'я.

Методи дослідження: У даній роботі були використані такі теоретичні методи як: (аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація наукових

даних); емпіричні проєктивні методи, математичні методи обробки даних, інтерпретація та систематизація отриманих результатів.

В дослідженні було використано емпіричні методи психодіагностики такі як: проєктивні методики "Будинок, дерево, людина" (Дж.Бук, Р.Берні)[40], "Дерево"(Джон і Д. Лампен) [41], "Сходишки"(В.Г. Щур)[42].

Загальна вибірка 40 осіб (20 учнів 1 класу вальдорфської системи освіти та 20 учнів 1 класу загальноосвітньої школи).

Елементи наукової новизни: уточнено ефективність впливу вальдорфської системи освіти на психічне здоров'я дитини, досліджено ефективність рівня адаптивності до навчання, видано теоретичні рекомендації для покращення психічного здоров'я дитини від час підготовки до навчання.

Практична цінність: дані дослідницького проєкту можна використовувати в якості профілактичних лекцій для батьків, для покращення сучасної системи освіти, в лекціях для здобувачів педагогічної та психологічної освіти.

Публікація автора: «Цінність Вальдорфської системи освіти: батьківський аспект» була представлена та обговорена на Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток самоефективної особистості: інтеграція зусиль суспільства, школи, родини», що відбулася 4 грудня 2023 року.

Структура та обсяг роботи: Дослідницький проєкт складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список використаної літератури складає 44 джерела. Обсяг роботи разом з додатками 44 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Програма емпіричного дослідження впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку

Для визначення впливу вальдорфської системи освіти на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного було проведене емпіричне дослідження, в якому прийняло участь 40 осіб: 20 учнів першого класу вальдорфської системи освіти, 20 учнів першого класу загальноосвітньої школи.

Для вирішення поставлених задач в нашому магістерському дослідницькому проекті були використані наступні методи, які допомагали в емпіричному дослідженні і написанні проекту, а саме:

- системно-структурний метод;
- теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою;
- метод наукового спостереження, завдяки йому на початку дослідження ми певний час спостерігали за освітнім процесом, поведінкою школярів двох систем освіти, щоб пізніше провести дослідження та проаналізувати результати всього дослідження.

метод психодіагностичного обстеження, методики "Будинок, дерево, людина" (Р. Берні)[40], "Дерево" (Джон і Д. Лампен)[41], "Сходинок" (В.Г. Щур)[42];

- метод математичної статистики, а саме статистичний метод Т-критерій Стьюдента, математичні гістограми, графіки, процентні діаграми.

Емпіричне дослідження магістерського проекту було проведено відповідно з розробленою програмою, яка включала підготовчий, діагностичний та аналітичний етапи.

Підготовчий етап дослідження передбачав вивчення та аналіз теоретичного матеріалу, встановлення об'єкта та предмета дослідження, мети дослідження, постановка задач емпіричного дослідження. Відповідно до першого етапу було складено програму емпіричного дослідження, яка передбачає: підбір методів та методик, які дають змогу діагностувати рівень тривожності, соціальної адаптації, гармонійності психічного стану дитини, рівня готовності до навчального процесу; безпосереднє проведення емпіричного дослідження у різних школах за допомогою підібраних методик; проведення аналізу отриманих даних та порівняння впливу Вальдорфської системи освіти та традиційної освітньої системи у школі.

Діагностичний етап передбачав аналіз підібраних методик враховуючи вимоги до діагностичного інструментарію які включають в себе: надійність, валідність, стандартизованість. Було проведено підготовку до емпіричного дослідження, а саме: підготовка стимульного матеріалу, бланків методик, формування вибірки дослідження. Також безпосередньо проведення емпіричного дослідження. Хочемо зазначити, що всі учні проходили дослідження за добровільним дозволом батьків та принципом конфіденційності даних. У вибірці брали участь школярі першого класу віком від 6 до 8 років.

Аналітичний етап дослідження передбачав обробку і аналіз отриманих даних, інтерпретацію отриманих даних, порівняльну характеристику методик. Математико-статистичні процедури обробки результатів дослідження проводились за допомогою Microsoft Excel for Microsoft Windows.

1.2.Методи і методики психологічних досліджень впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку

Методика "Сходишки" (В.Г. Щур) Данна методика діагностує динаміку самооцінки дитини, наскільки комфортно і впевнено вона почуває

себе у колективі і як її оцінюють інші на її погляд. Така методика застосовується у дошкільному і молодшому шкільному віці, загалом застосовують її у проведенні аналізу ефективної адаптації дитини та вивченні її самооцінки. Для такої методики необхідний стимульний матеріал з намальованою сходиною, (Додаток Б) з нумерацією від 1 до 7 ступеней. Дитині дається 2 кольорових олівця червоного і зеленого кольору і пояснюється інструкція роботи «Якщо всіх дітей розставити на цих сходах, то на трьох верхніх сходах опиняться хороші діти: розумні, добрі, сильні, слухняні – чим вище, тим кращі (показати сходи: «хороші», «дуже хороші», «найкращі»)[42]. А на трьох нижніх сходах опиняться погані діти – чим нижче, тим гірші («погані», «дуже погані», «найгірші»). На середній сходиці діти не погані і не хороші. Покажи, на яку сходику ти поставиш себе. Поясни чому?» тоді дитина обводить червоним кольором сходику, а потім, після відповіді дитини, її запитують:

«Ти такий насправді чи хотів би бути таким? Познач, який ти насправді і яким хотів би бути»[42].

«Покажи, на яку сходику тебе поставила б мама», тоді дитина обводить зеленим олівцем іншу сходику[42].

Далі при аналізі даних результатів ми інтерпретуємо зазначені данні:

1. якщо 1-3 сходи - у дитини прослідковується низька самооцінка,
2. якщо 6-7 сходи - прослідковується висока самооцінка ,
3. якщо 4-5 сходи - показує, що у дитини середня самооцінка.

Потім ми аналізуємо як дитина себе відчуває через призму оточуючих, тобто оцінюємо "Я- ідеальне" дитини. На фоні цих даних аналізуємо яка самооцінка у дитини[42].

Методика "Дерево"(Джон і Даяна Лампен). Методика спрямована на дослідження шкільної мотивації та адаптації. Проводиться вона на початку першого класу та на протязі початкової школи. Методика була запропонована на семінарі шкільних психологів в Одесі англійськими психологами Джоном і

Даяною Лампен (1997р) для забезпечення можливості більш повного вивчення особистості учня. Для проведення даної методики необхідний стимульний матеріал у вигляді аркушу з різними чоловічками, які зображені в різних місцях дерева (Додаток А). Учневі потрібно взяти 2 олівця (червоний і зелений) і обвести червоним кольором чоловічка, який характеризує його, а потім обрати і обвести зеленим кольором чоловічка, яким би хотів бути у шкільному колективі [41].

У ході аналізу результатів учня ми інтерпретуємо наступним чином: Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод;

№ 2, 19, 18, 11, 12 – товариськість, дружню підтримку;

№ 4 – стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі);

№ 5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість;

№ 9 – мотивація на розваги,

№ 13, 21 – відстороненість, замкнутість, тривожність;

№ 8 – характеризує відстороненість від навчального процесу, відхід у себе;

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація;

№ 14 – кризовий стан, “падіння в прірву” [41].

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні з завищеною самооцінкою й установкою на лідерство. Аналізуємо 2 відповіді і таким чином ми спостерігаємо наскільки учень відчуває себе добре у колективі та куди він хоче прагнути у подальшому, наскільки він за мотивований і готовий до етапу навчання[41].

№16 -відчуття втоми від необхідності когось підтримувати, або якщо № 17 обіймає, тоді особа розцінює себе як людину оточену увагою [41].

Тест "Будинок, дерево, людина" Тест запропонований Дж. Буком в 1948 р. Спочатку передбачалося малювати всі ці елементи окремо, проте пізніше тест був модифікований іншим дослідником – Р. Берні. Він

запропонував поєднати всі три об'єкти в одному малюнку, і саме в такому варіанті ми використовуємо в даний час цей тест. Його можна проводити як у дошкільному віці, так і у молодшому шкільному віці. Головною метою тесту є оцінка особистості досліджуваного, рівень тривожності, рівень його розвитку, працездатності та інтеграції; отримання даних, що стосуються сфери його взаємин з навколишнім світом в цілому і з людьми. Для цієї методики потрібен аркуш А4, простий та кольорові олівці, гумка. Проводиться методика індивідуально, ми пропонуємо намалювати будинок, дерево і людину так, як зможе дитина. І потім ми слідкуємо як дитина малює, скільки часу займає тощо. Після малювання проводимо бесіду з дитиною задаючи певні питання щодо конкретизації малюнка. І після бесіди можемо інтерпретувати повний малюнок учня. Інтерпретувати методику можна двома шляхами: загальний аналіз та детальна інтерпретація кожного елементу малюнку [40].

Загальний -БУДИНОК

Добре, якщо малюк намалював будинок симпатичним і затишним. А ось якщо будинок некрасивий, розвалений – цілком можливо, дитина таким чином сприймає свій власний будинок в широкому сенсі, тобто свою сім'ю.

Якщо будинок найбільший з усіх інших елементів малюнку (дерева і людини) – значення сім'ї в світі дитини надмірно велике. А у випадку, коли будинок дуже маленький – родинні зв'язки в розумінні дитини, навпаки, слабкі і неміцні. Якщо ж будиночок ще й намальований подалі, на задньому плані – можна говорити про почуття знедоленості [40].

Також не дуже здорово, коли замість будинку намальований його план (проекція зверху) або ж будинок малюється з численними виправленнями, стираннями, невпевненими контурами – можливо, має місце серйозний сімейний конфлікт. сходинки. Зазвичай дітки малюють їх перед дверима, але якщо раптом вони ведуть у глуху стіну без дверей – це може бути свідченням конфліктної ситуації, внаслідок якої дитина «закривається» від спілкування [40].

У нормі в будиночку повинні бути і вікна, і двері. Якщо їх немає – дитина

замкнута, уникає контактів, боїться розкритися. Величезний замок на дверях також говорить про скритність, помисливість і недовіру до світу [40].

Грати на вікнах символізують страх агресії, наявність відчуття небезпеки і несвободи. Надто товсті стіни в поєднанні з могутнім дахом також говорять про потребу в захисті. Дах – проекція сфери фантазії. Розглянувши її уважно, можна зрозуміти, наскільки ваша дитина фантазер [40].

Ще пару десятків років тому на всіх малюнках неодмінно була і труба з димом. Її відсутність оцінювалося психологами як нестача тепла в родині. Однак сучасні міські діти все частіше малюють те, що бачать – будинки без труб. Звичайно, цілком можна припустити, що емоційний клімат в сучасних урбанізованих сім'ях по-прохолодніше, ніж в колись великих патріархальних. Але може, все пояснюється простіше: діти просто ніколи не бачили будиночка з трубою, тим більше – з піччю, яку топлять. Ще нюанс: якщо при обговоренні малюнку дитина говорить, що в будиночку живе він один без дорослих – можливо, ним занадто опікуються і він вже втомився від цього [40].

ДЕРЕВО

Якщо дерево сухе, зламане, без листя і коріння – дитина явно відчуває сильний психологічний дискомфорт або навіть депресію. Відсутність коренів взагалі не дуже добрий знак – це може говорити про слабку прихильності до сім'ї, малу значимість сімейних зв'язків. Якщо коріння висять у повітрі, без землі – дитина, можливо, не відчуває стійкості, «землі під ногами» – або просто погано орієнтується в реальному житті. Якщо дуже ретельно промальована кора – сильна боязнь агресії і потреба в захисті [40].

Дупло, особливо сильно наведене – знак перенесеної в минулому травматичної, складної ситуації. Якщо в дуплі сидить білка або птах – це свідчення потреби в захисті і спокої [40].

Гілки – символи товариськості дитини. Якщо вони розходяться в сторони, утворюючи розкидисту крону – дитина контактна, відкрита. А от якщо, навпаки, притиснуті і намальовані однією-двома лініями – з спілкуванням можуть бути проблеми. Якщо гілки приховані листям – автор

малюнку також потайливий [40].

Проблемно, коли відсутня крона (листя) – дитина не бачить майбутнього, не уявляє собі перспектив свого життя. Якщо гілки обрубані і обламані – це свідчення психотравми або депресії, а якщо гілки закінчуються вістрями – це прояв агресивності [40].

Гостра вершина (наприклад, у ялинки) говорить про те, що така агресивність – захисна, це оборона від небезпеки – справжньої чи уявної. Якщо кущі тісно оточують будинок, може мати місце сильне бажання захистити себе захисними бар'єрами.

У кількісній інтерпретації виявляємо найбільшу кількість проявів і обчислюємо відсоткове співвідношення [40].

1.3. Характеристика вибірки дослідження впливу вальдорфської системи на психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку

Вибірку склало 40 осіб із них 20 учнів першого класу вальдорфської школи та 20 учнів загальноосвітньої школи. Всі учні, які приймали дослідження добровільно, утримуючи норми конфіденційності даних, попередньо з дозволу батьків. Вікові характеристики вибірки у вальдорфській системі варуються від 6 до 8 років, у загальноосвітній школі від 5 до 7 років. На початку дослідження було проведено методом спостереження аналіз характеристики вибірки. Як і у всіх школах та класах зазначено учнів які старанно навчаються, слухають уважно вчителя, активні на уроках та у виконанні заданих вправ, також є учні, які теж слухають вчителя, достатньо активні, але і можуть відволікатись на інших учнів, або свої справи, також є учні, які неуважно слухають вчителя, більше займаються своїми справами, відволікають інших та привертають до себе увагу. У вальдорфській школі учні більш спокійні, зацікавлені у навчанні, завдяки особливому підходу та активним руховим вправам діти з цікавістю залучаються до завдань. У загальноосвітній школі прослідковується втомлюваність, короткотривала

зацікавленість до навчального процесу. У вибірці вальдорфської школи зазначається учень з відхиленнями, з яким проводять індивідуальну психологічну роботу, у колективі загалом ставлення дітей дружелюбне та підтримуюче.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИКО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Особливості психічної готовності дитини до навчання в аналізі вальдорфської системи освіти.

Головною метою проведення дослідження було проаналізувати вплив вальдорфської системи освіти на психічний стан дітей молодшого шкільного віку, приділити увагу тривожності, гармонійній адаптивності до навчання і соціальних зв'язків. Завдяки аналізу літературних джерел та досліджень науковців можна зробити висновок, що вплив вальдорфської системи ефективно і якісно впливає на цілісний розвиток особистості, покращується креативне мислення, розвиваються творчі здібності [5].

Провівши методику «Сходи́нки», яка досліджує самооцінку особистості ми можемо прослідкувати достатньо високу самооцінку учнів (Рис.1). Результати методики приведено нижче.

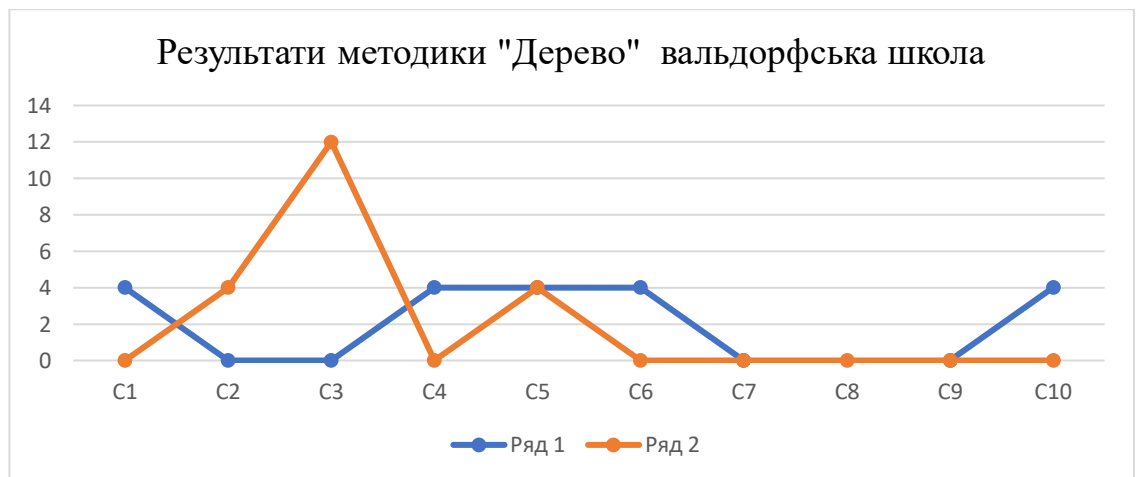

(Рис.1)

- Значення 7 і 6 вказують нам на високий рівень самооцінки учнів.
 - Значення 5 і 4 вказують нам на середній рівень самооцінки.
- Низького рівня самооцінки не виявлено.

Аналіз самооцінки респондентів дають розуміння значень «Я-реального», тобто як учень оцінює сам себе; і «Я ідеального», тобто наскільки на його погляд оцінюють учня оточуючі. Самооцінка особистості впливає на зовнішнє і внутрішнє сприйняття як себе так і оточуючого світу, вона дає можливість сприймати світ адекватно. За результатами методики ми бачимо, що в учнів першого класу, на період адаптації до навчання самооцінка завищена по двом значенням. У соціумі завищена самооцінка дає можливість бути більш впевненому у собі, активним, ініціативним, наполегливим, комунікабельним, проявляти лідерські здібності, іноді навіть ідеалізувати реальні обставини. Також така самооцінка ефективніше впливає на сприйняття себе, не відчуючи комплексів, внутрішньої тривоги, вразливості та відчуженості в колективі. Виходячи з результатів даної методики можна сказати, що у учнів є всі фактори для нормальної та завищеної самооцінки, спілкування в колективі відбувається в гуманному і дружньому колективі з особливим, толерантним підходом до дітей.

Схожий результат ми бачимо і в методиці «Дерево» (Джон і Д. Лампен), який зображений на (Рис.2) .

(Рис.2)

- Показники синього кольору «Ряд.1» значення «Я - реальне»;
- Показники помаранчевого кольору «Ряд 2» значення «я- ідеальне».

Характеристика показників:

«С1»-свідчить про нормальну адаптацію;

«С2»-установку на подолання перешкод;

«С3» - лідерство;

«С4» - товарииськість;

«С5» - стійкість положення;

«С6» - кризовий стан;

«С7» - розваги;

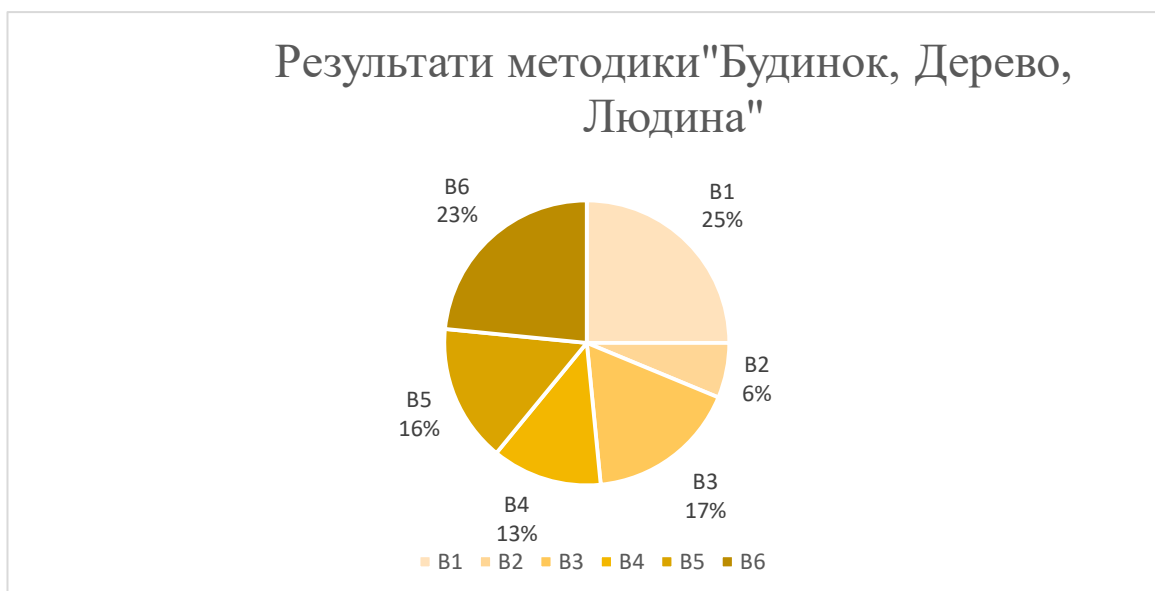
«С8» - тривожність;

«С9» - відстороненість;

«С10» - людина оточена увагою.

За результатами даної методики ми прослідковуємо, що завищені показники лідерства в значенні «Я – ідеальне», також установку на подолання перешкод зі сторони оточуючих і стійкість положення у колективі, що свідчить про нормальну адаптацію. У значенні «Я -реальне» прослідковується нормальна адаптація, товарииськість у колективі, стійкість положення і оточеність увагою, у деяких відмічається кризовий стан. Такі результати свідчать про те, що учні адаптовані, дружні, оточені увагою інших та вмотивовані на подальше навчання. Це дає підтвердження на здоровий вплив на психіку і здорову адаптацію в системі освіти.

Далі аналізуємо результати проективної методики «Будинок, дерево, людина» (Рис.3):

(Рис. 3)

Характеристика показників:

«B1» - забарвленість малюнка

«B2» - прояв відчуженості

«B3» - сфера фантазій

«B4» - тривога

«B5» - амбітність

«B6» - відкритість

За результатами проєктивної методики ми прослідковуємо високий відсоток забарвленості малюнку, що характеризує сприятливий стан особистості. На переважній кількості малюнків прослідковується наявність сонячної погоди, близькість з природою і такі пори року як літо, осінь- це свідчить про позитивний стан у житті дитини. Також показано, що діти амбітні, цілеспрямовані і активні. Сфера фантазій теж розвинена, це дає підтвердження, що добре розвинене творче, креативне мислення. У деяких присутня тривожність, але не критично виражена. Загалом малюнки позитивні, у багатьох важливою значимістю набуває сім'я – це показує на підтримку зі сторони сім'ї. По всіх елементах малюнка просліджується відносно гармонійний стан учнів.

Отже, проаналізувавши 3 методики, можемо сказати, що учні добре

адаптовані до навчання, активні, амбітні, комунікабельні та дружні у колективі. Самооцінка у більшості учнів підвищена, дає поштовх бути більш впевненим у собі, досягати успіхів, проявляти лідерські якості. Психологічний клімат колективу приємний для школярів, приділяється достатньо уваги та мінімізує тривожні і кризові стани, що сприятливо впливає на подальший гармонійний розвиток особистості у колективі. На фоні дослідження адаптації ми прослідковуємо гармонійний та здоровий розвиток особистості учнів.

2.2. Порівняльна характеристика аналізу вальдорфської системи освіти і традиційної системи освіти.

Провівши емпіричне дослідження у двох різних школах та аналізуючи результати досліджень ми можемо порівняти данні та проаналізувати їх. Завдяки статистичному методу Т-критерії Стьюдента, який дозволяє порівняти середні значення двох незалежних вибірок. Вимірявши данні результатів двох вибірок (Таблиця 1).

Таблиця 1.

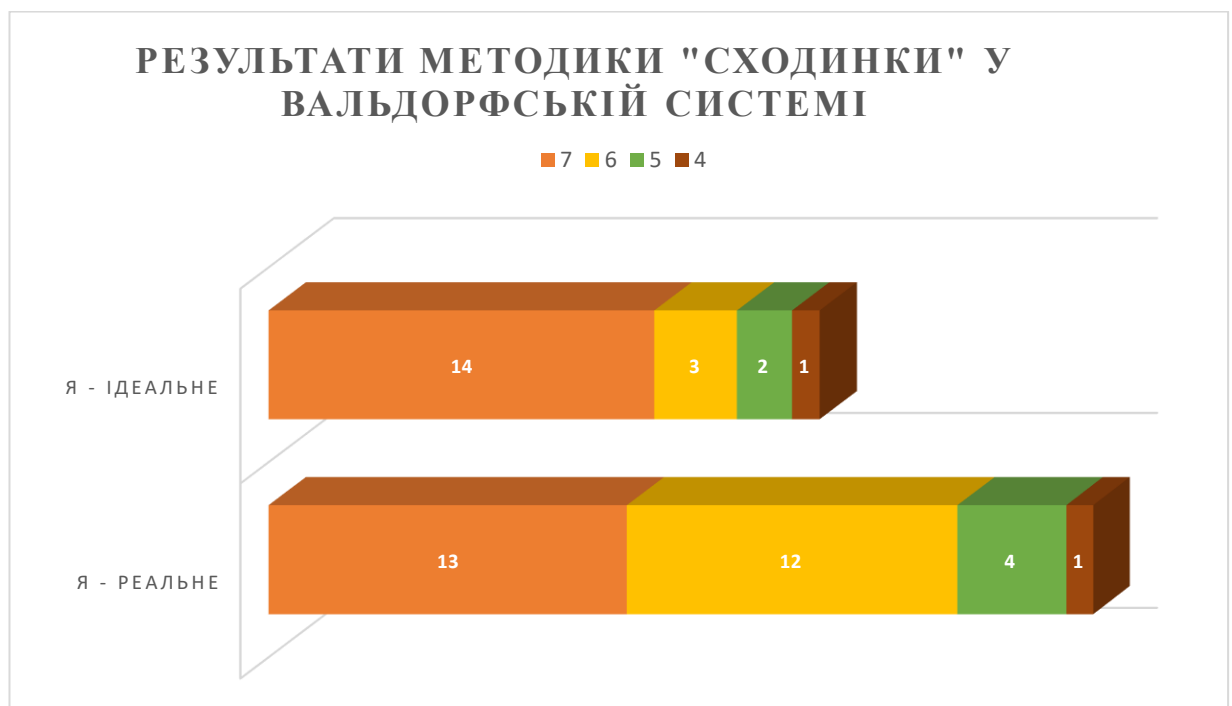
Результати порівняння середніх значень

Методика «Дерево»	0,11	$>p-0,05$
Методика «Сходінки»	0,004	$<p-0,01$

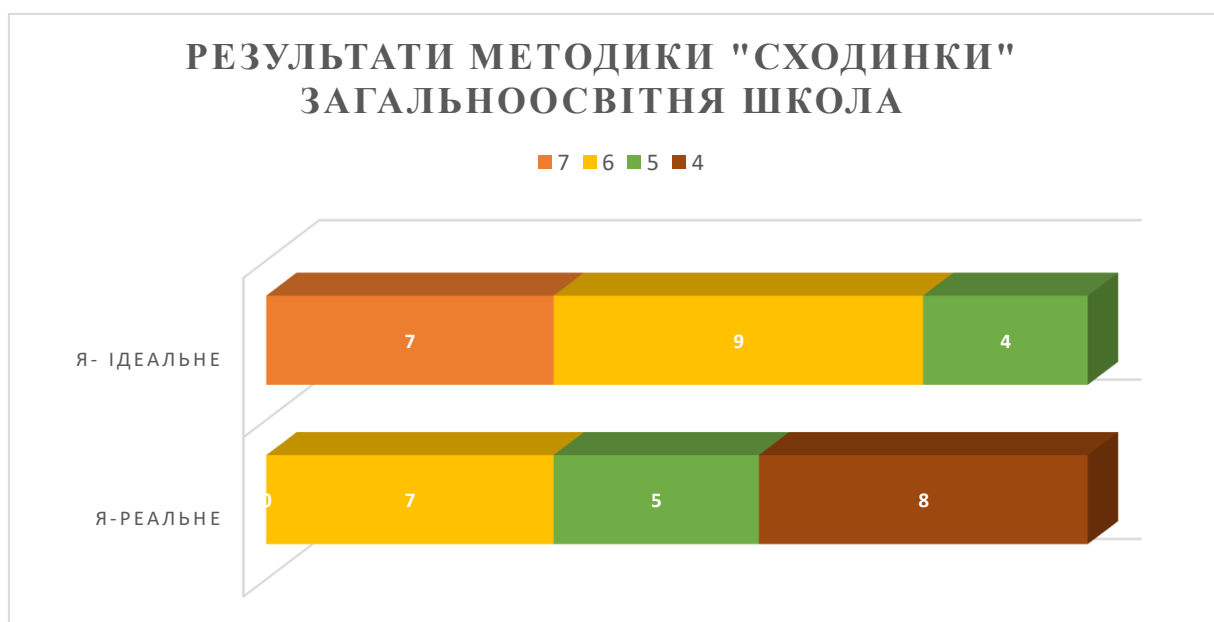
Аналізуючи результати методики «Дерево» у нас вийшов результат 0,11 який $> p-0,05$, що означає незначність різниць середніх значень, тобто статистичні відмінності між двома вибірками незначні і нульову гіпотезу не вдалося відкинути. Таким чином, ми можемо сказати, що не віднайшли статистично значимих відмінностей між середніми значенням двох незалежних вибірок.

За результатами аналізу двох вибірок методики «Сходи́нки», вийшов результат 0,004, що є $p < 0,01$ і значимі різності відбуваються на рівні $< 0,01$. Таким чином, на рівні $p < 0,01$ відбуваються статистичні відмінності між двома вибірками. Такі результати статистичного аналізу дають розуміння того, що в методиці «Дерево» значимих відмінностей немає між вибірками, а в методиці «Сходи́нки» відбуваються на рівні 0.01.

Якщо порівнювати схематичні зображення по результатам даних методики «Сходи́нки», які були зібрані у вальдорфській школі (Рис. 4) і в загальноосвітній школі (Рис. 5), можемо сказати, що у двох школах достатньо високі показники рівня самооцінки. В значенні «я-ідеального» показники вищі ніж в значенні «я-реальному», це є нормою, тому що, кожна особистість бажає бути кращим в очах оточуючих.

(Рис. 4)

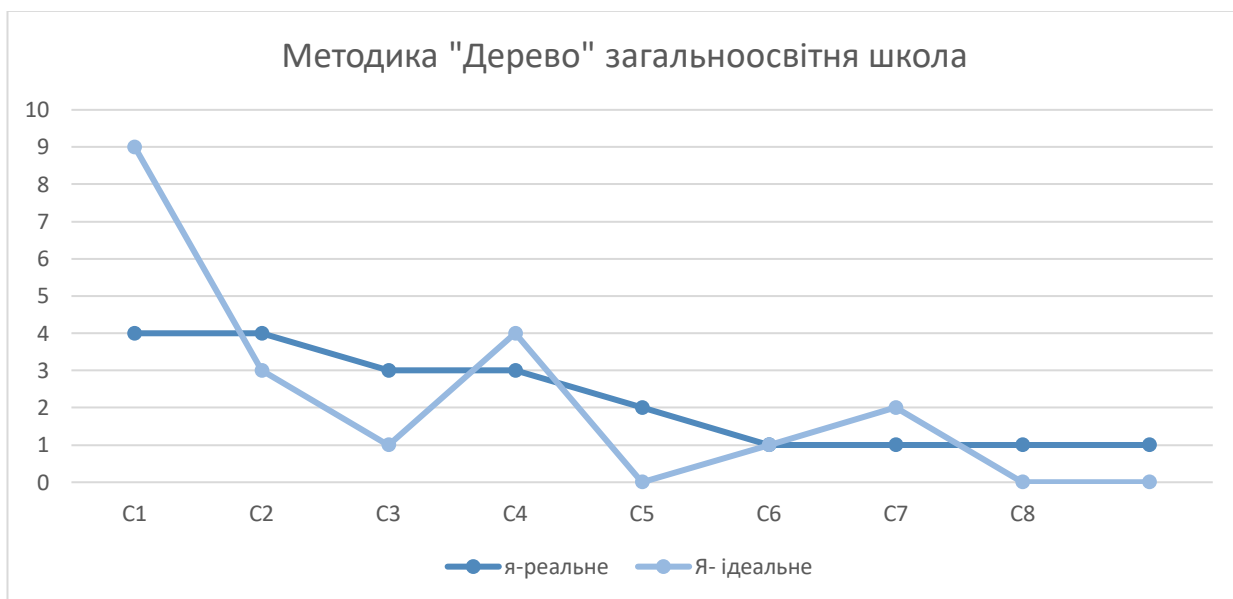

(Рис.5)

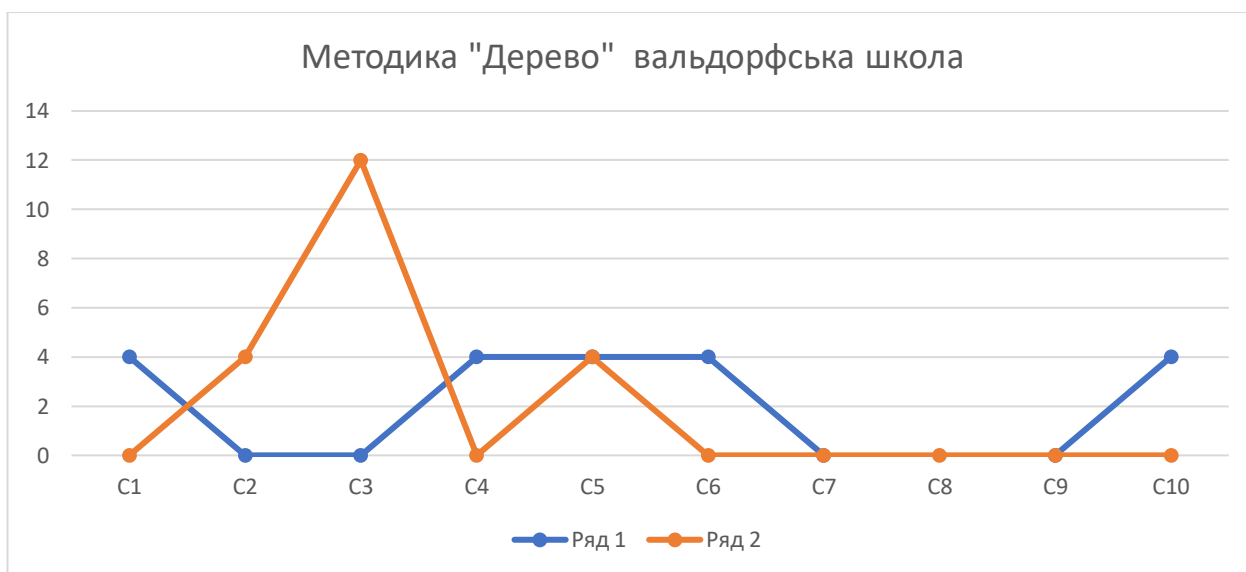
- Значення 7 і 6 вказують нам на високий рівень самооцінки учнів.
- Значення 5 і 4 вказують нам на середній рівень самооцінки.

Якщо дивитись на результати вальдорфської системи освіти, у більшості учнів, а саме (25 учнів) показники вказують на високий рівень і тільки у(5 учнів) в «Я-реальному» середній рівень самооцінки. А за результатами загальноосвітньої школи у значенні «Я- реальне» лише (7 учнів) з високою самооцінкою і (13 учнів) з середнім рівнем самооцінки. Це свідчить про те, що у порівнянні між двома школами у загальноосвітній школі показники зменшенні, але у двох школах немає учнів з низьким рівнем самооцінки. Можемо зробити висновок, що завдяки більшій вмотивованості, ідеалізації та підтримці зі сторони вчителя та батьків у вальдорфській системі рівень самооцінки на такому високому рівні а ніж у загальноосвітній школі.

Порівнюючи різні школи у методиці «Дерево» (Рис.6), (Рис.7):

(Рис.6)

(Рис.7)

- Показники синього кольору «Ряд.1» значення «Я - реальне»;
- Показники оранжевого кольору «Ряд 2» значення «я-ідеальне».

Характеристика показників:

- «С1»-свідчить про нормальну адаптацію;
- «С2»-установку на подолання перешкод;
- «С3»- лідерство;
- «С4»- товариськість;
- «С5» -стійкість положення;
- «С6» -кризовий стан;
- «С7»- розваги;
- «С8»-тривожність;
- «С9»-відстороненість.

Прослідковуючи данні методик у вальдорфській системі завищені показники лідерства в значенні «Я – ідеальне», також установку на подолання перешкод зі сторони оточуючих і стійкість положення у колективі, що свідчить про нормальну адаптацію, почуття підтримки і віри з боку як шкільного вчителя, так і батьків, учні хочуть бути найкращими та досягати цілей, прагнути перемог. Але критерій товарищкості маленький, це говорить нам про те, що всі хочуть бути лідерами, але не всі прагнуть товаришувати. У значенні «Я -реальне» прослідковується нормальна адаптація, товарищкість у колективі, стійкість положення і оточеність увагою, у деяких відмічається кризовий стан. Такі результати свідчать про те, що учні адаптовані, дружні, оточені увагою інших та вмотивовані на подальше навчання. Якщо аналізувати товарищкість і лідерство тут навпаки учні добре товаришують між собою, але не відчують себе лідерами. На наш погляд, такі відмінності свідчать про те, що відчуття лідерства більш ідеалізовано зі сторони батьків та вчителів, а ніж в реальній самоцінності учнів, є певне прагнення у подальшому бути кращими, але в реальному часі цінність дружби та товарищкості у колективі.

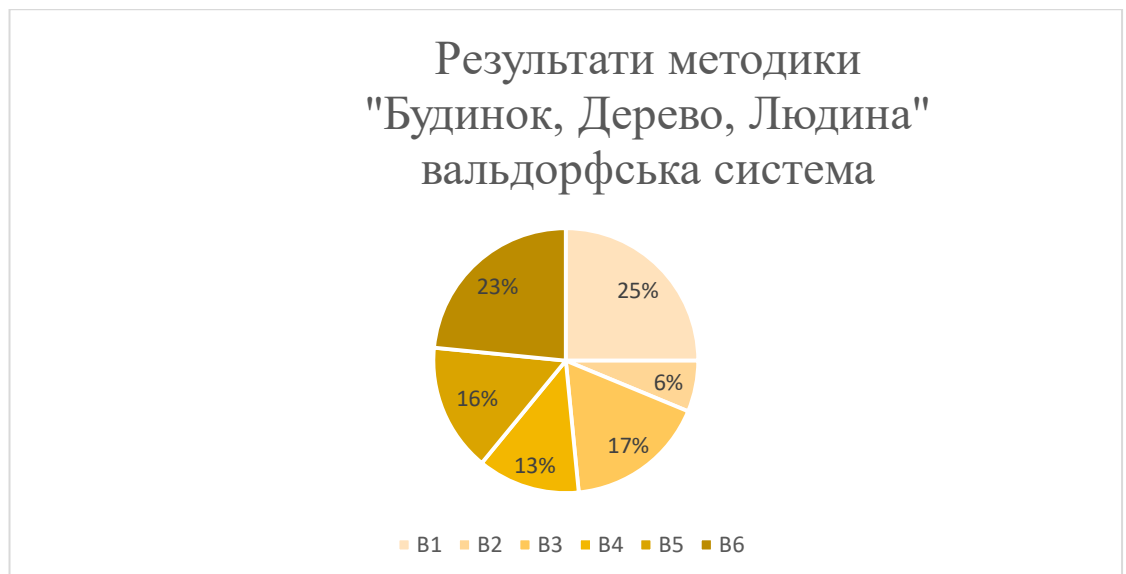
У результатах загальноосвітньої школи теж завищені показники нормальної адаптації в значенні «Я – ідеальне», товарищкість, розваги. В значенні «Я- реального» достатньо високі показники лідерства і товарищкості, але присутні на одному рівні показники кризових станів,

тривожності та відстороненості.

Якщо порівнювати показники лідерства і товариськості у значенні «Я-ідеальне», то ми бачимо, що значення товариськості вище ніж лідерства, це свідчить про те, що прагнення до товариськості, дружності вище ніж до лідерства. А у значенні «Я-реальне» товариськість і лідерство на одному рівні, але не є дуже високими. Такі показники свідчать про те, що учні в реальності проявляють лідерські якості і товариськість у колективі, але у більшості є прагнення товариськості, а ніж лідерства, це говорить про те, що немає достатньої підтримки і віри у дітей, від цього рівень тривожності збільшений.

Отже, такі результати показують нам на те, що у учнів вальдорфської системи відчувається більша підтримка зі сторони батьків і вчителів, а ніж у дітей загальноосвітньої школи тому і є різниця у показниках тривожності та відстороненості і. Взагалі у двох школах нормальна адаптація, стійкість на подолання перешкод.

Порівняння результатів проективної методики «Будинок, дерево, людина» (Дж. Бук, Р. Берні) (Рис.8; 9)

(Рис.8)

(Рис. 9)

Характеристика показників:

«B1» - забарвленість малюнка;

«B2» - прояв відчуженості;

«B3» - сфера фантазій;

«B4» - тривога;

«B5» - амбітність;

«B6» - відкритість ;

Порівнюючи результати двох шкіл можна прослідкувати, що у загальноосвітній школі рівень тривожності вищий (25%) ніж у вальдорфській школі (13%). Це свідчить про те, що умови для проходження адаптаційного періоду у вальдорфській школі більш сприятливі. Це підтверджується попередніми результатами даних. У вальдорфській школі відстежується підтримка і віра зі сторони дорослих, високий рівень самооцінки та гармонізація стану. У загальноосвітній школі рівень відкритості трошки менший, що підтверджує стан тривожності. Загалом малюнки позитивні.

Отже, порівнюючи результати 3 методик з 2 вибірками можна сказати, що показники сприятливі для нормальної адаптації, але у загальноосвітній школі прослідковується вищий рівень тривожності та кризових станів, що є

менш сприятливим для протікання адаптації. Це характеризується тим, що у загальноосвітній школі відбувається значний перехід між дошкільним періодом і шкільним, ніж у вальдорфській системі тому, що впливає віра та підтримка від дорослих, шкільні умови та формування самооцінки особистості учнів. У наш час великим значенням є умови безпечного навчання. Вальдорфська школа навчається оф-лайн, у загальноосвітній школі присутнє комбіноване навчання оф-лайн і онлайн.

2.3. Рекомендації для батьків щодо виховання дітей виходячи з Вальдорфської системи освіти.

1) Вальдорфська система заснована на лояльному, гуманному ставленні до дитини, тому важливим у вихованні - це розуміння та любов до дитини. Розуміти її індивідуальні риси темпераменту, характеру і від знання цих психологічних особливостей спілкуватись в залежності від темпераменту проявляя як найкращі риси, так і не найкращі для усвідомлення малечою, що прояв людини різний і тільки вона може робити вибір, як їй чинити на протязі життя.

2) Свобода людини - важливий фактор цілісної та гармонійної особистості. У вихованні батькам бажано давати свободу пізнання цього світу дитині, бути поруч, пояснювати закони всесвіту, показувати на практиці та давати свободу проявлення та повноцінного пізнання дитиною. Давати можливість самому аналізувати, пробувати, робити висновки та рухатись далі пізнаючи себе і навколишній світ.

3) Вальдорфські дитячі садочки приймають дітей від 3 до 7 років. У групах різний вік для того, щоб старші діти були прикладом для молодших. У цей період всі зусилля направлені на активну ігрову діяльність, бо за психологічним розвитком провідна діяльність дитини - гра. Тому за допомогою гри у дитини розвивається образне мислення. За допомогою природних матеріалів і ігровому вивченню рукоділля дитина поступово вивчає

основи різновидностей буття. Важливим пунктом є те, що до 7 років вихователь та батьки не нав'язують традиційне вивчення літер, цифр та основ читання, письма, математики у підготовки до школи. Все привноситься в ігровій формі [25].

4) Організація здорового ритму життя. Головне розуміння та привчання дитини до таких ритмів як:

- ритм дня (чіткий розпорядок денних завдань, ігор та правил дня)
- ритм тижня (проведення різних занять на протязі тижня)
- ритм цілого року (проведення різних свят в залежності від циклів кожної пори року).

Такий розподіл дозволяє вільно привчити дитину до певної структури та дисципліні як у житті, так і у школі. Розпорядок шкільного дня теж дає змогу цілісно та гармонійно ознайомитись та вивчити матеріал для свого досвіду. Розподіл шкільного дня розподіляється на 3 частини:

1. - "головний урок" класний керівник проводить предмет на який приділяється основна увага (предмет епохи яка триває 3 -4 тижня);
2. - вивчення предметів, які активізують дихання (іноземна мова, музика, евритмія);
3. - вивчення ремесла (в'язання, глиноробство, пошиття, тощо).

Таким чином, завдяки певному розподілу часу дитина може збалансовано і краще запам'ятовувати матеріал, повторювати та навчатись практично [21].

5) До 10 років рекомендується обмежити користування гаджетами та комп'ютерами для того, щоб діти розвивались у природному і реальному світі, а потім по своєму бажанню та вибору вивчали віртуальний світ.

6) За для гармонійного та багатогранного розвитку бажано з 4 -5 років розвивати таланти та навички завдяки відвідуванню різних творчих кружків таких як танці, музика, спів, спортивні секції за бажанням дитини. Таким чином дитина пробує та вивчає себе [11].

Отже, гуманність, толерантність та чуйність до особистості дитини можуть покращити виховний процес. Розуміння дитини, бачення талантів, навичок та вмотивованості дитини дають змогу покращити цілісний розвиток та гармонійно розвивати особистість дитини.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи емпірично-дослідницький проект хочемо зазначити, що альтернативна школа вальдорфської педагогіки дійсно заслуговує на повагу та забезпечує психічно здоров'язберігаючий характер. У всього є позитивні та негативні аспекти і кожній сім'я вирішує сама в якій школі навчатись дитині. Відповідно до мети та завдань дослідницького проекту були зроблені наступні дії:

1.) Проведено теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження. Теоретичні та практичні основи вальдорфської педагогіки були розроблені австрійським філософом та педагогом Рудольфом Штайнером, в основу концепції він заклав ідею поступального та цілісного розвитку дитини. Одним з важливих здоров'язберігаючих пунктів є всеоб'ємлююче гармонійне виховання в відповідності зі законами природи. У ідеї вальдорфської педагогіки зазначається, що людина повинна розвиватись різнобічно з урахуванням закономірностей людської природи і психологічним особливостями вікових норм розвитку. Така система освіти у своїй роботі завжди звертає увагу на знання вікової психології, і в основу роботи закладено гуманне, лояльне, здоров'язберігаюче ставлення до дитини. Також розглянуто вальдорфську систему виховання та завдяки спостереженню визначено сприятливий вплив на психіку особистості дитини у молодшому шкільному віці;

2.) Розроблено програму емпіричного дослідження завдяки методам та методикам, вибрано було психодіагностичний інструментарій для аналізу тривожного стану дітей та адаптивності у колективі. Емпірично доведено, що у загальноосвітній школі прослідковується вищий рівень тривожності та кризових станів, що є менш сприятливим для протікання адаптації. Це характеризується тим, що у загальноосвітній школі відбувається значний перехід між дошкільним періодом і шкільним, ніж у вальдорфській системі. Впливає віра та підтримка від дорослих, шкільні умови та формування самооцінки особистості учнів. У наш час великим значенням є умови

безпечного навчання. Вальдорфська школа навчається оф-лайн, у загальноосвітній школі присутнє комбіноване навчання оф-лайн і онлайн.

3) Визначили вплив вальдорфської системи на психічне здоров'я особистості дитини завдяки спостереженню, теоретичному вивченню досліджень інших вчених та емпірично довели сприятливість до психічного здоров'я особистості. Проаналізувавши результати даних, можемо сказати, що учні у вальдорфській школі добре адаптовані до навчання, активні, амбітні, комунікабельні та дружні у колективі. Самооцінка у більшості учнів підвищена, дає поштовх бути більш впевненим у собі, досягати успіхів, проявляти лідерські якості. Психологічний клімат колективу приємний для школярів, приділяється достатньо уваги та мінімізує тривожні і кризові стани, що сприятливо впливає на подальший гармонійний розвиток особистості у колективі. На фоні дослідження адаптації ми прослідковуємо гармонійний та здоровий розвиток особистості учнів.

4) Розробили теоретичні рекомендації батькам щодо цілісного, здоров'язберігаючого виховання дітей по системі вальдорфської освіти. Визначили, що гуманність, толерантність та чуйність до особистості дитини можуть покращити виховний процес. Розуміння, підтримка, віра у дитину, бачення талантів, навичок та вмотивованості дитини дають змогу покращити цілісний розвиток та гармонійно розвивати особистість дитини.